

кземпляра

1163

40-50

кваліфікація

Національна юридична академія
України ім. Ярослава Мудрого
БІБЛІОТЕКА
ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ №1
вул. Пушкінська, 77

ВІСНИК
АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК
УКРАЇНИ

№ 2 (13)

Заснований у 1993 р.

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ
УКРАЇНИ ім. Ярослава Мудрого
БІБЛІОТЕКА
ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ №2
вул. Пушкінська, 77 тел. 704-93-51

0599

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

І. ВЕТУХОВА (НПОА України)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПРИНЦИПУ ПІДВИЩЕНОЇ ОХОРОНИ ПРАЦІ ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ, ЯК СУБ'ЄКТА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Рівень свободи, рівності та правової захищеності жінок, які мають дітей, в суспільному виробництві може бути виражений передусім у принципі трудового права України, який характеризується як підвищена охорона їх праці в суспільних відносинах.

Принцип підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей і поєднують материнство з трудовою діяльністю, в літературі з трудового права ще не виділявся і тому його дослідження в такому аспекті ще не здійснювалося. Питання правового регулювання праці жінок, які мають дітей, в різні періоди як в колишньому СРСР, так і в сучасній Україні аналізувалися в інших напрямках. Так, одні автори зупинялися на загальних питаннях правового регулювання праці жінок, які мають дітей, в суспільному виробництві¹; другі торкалися окремих сторін такого регулювання².

Аналіз правового принципу підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, на сучасному етапі розвитку нашої держави обумовлений низкою обставин.

По-перше, на конституційному рівні закріплена нова система особистих, соціально-економічних та політичних прав жінок, які мають дітей. Конституція України не тільки проголошує рівність чоловіків і жінок, а й забезпечує їм наданим жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці на виборі за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою сім'ї, дитинства, материнства і батьківства (ст.ст. 24, 51). Реалізація їх положень має велике значення для розв'язання демографічної ситуації та забезпечення стабільності в суспільстві.

Немаловажним є й те, що у Конституції України уперше закріплюються невідчужувані права людини, які випливають з її природи, такі як право на життя, на особисту недоторканість, повагу до гідності, на невтручання в особисте життя та ін. Причому при закріпленні цих прав ураховані положення про захист даних прав у міжнародних пактах і документах.

По-друге, з'ясування правового принципу підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, його сутності та соціального призначення послужить базою для цілеспрямованої нормотворчої діяльності, яка в нових соціально-економічних умовах мусить забезпечувати оптимальне співвідношення централізованого, локального та індивідуально-договірного методів регулювання праці жінок, які мають дітей, а також чітко сполучати єдність і диференціацію такого регулювання.

По-третє, пізнання цього принципу є важливим для правозастосовної практики, бо він забезпечуватиме правильне застосування законодавства, що регулює працю жінок, які мають дітей, тлумачення норм чинного законодавства, особливо при усуненні прогалин в законодавстві та колізіях в разі застосування централізованих, локальних норм права та індивідуальних угод².

До нашого завдання не входять обґрунтування, класифікація та характеристика усіх принципів трудового права України в цілому, бо це є темою самостійного дослідження. Проте в межах даної статті, тобто з метою обґрунтування принципу підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, вважаємо за необхідне зупинитися на деяких загальнотеоретичних питаннях вчення про принципи права взагалі і принципи трудового права зокрема.

Основні питання принципів права, їх обумовленість, призначення, дефініція, система та ін. були і залишаються предметом дослідження багатьох вчених, які займаються проблемами як загальної теорії права³, так і теорії галузевих

Див., наприклад: Юк З. Н. Научно-технический прогресс и труд женщины. Киев, 1981; Шентулина П. П. Конституция СССР и развитие законодательства о труде женщин // Сов. гос-во и право. 1978. № 6.

Див., наприклад: Карасина Н. И. Охрана труда женщины в СССР и зарубежных странах. Общ. М., 1975; Калфава Е. Дифференциация правового

¹ Див.: Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (1979 г.) // Международная защита прав и свобод человека. М., 1990.

² Див.: Закон і бізнес. 1994. № 42. 19 жовт.; Вісн. Верхов. Суду України 1997. 1 бер. С. 25—30.

³ Див.: Александров Н. Г. Социалистические принципы советского права // Сов. гос-во и право. 1957. № 11. С. 16—29; Алексеев С. С. Проблемы

наук¹, в тому числі теорії трудового права².

Так, В. Прокопенко та В. Венедіктов відзначають, що принцип трудового права — це керівна ідея³.

О. Смірнов розкриває це поняття через такі його характеристики, як економіко-політична обумовленість, спільність змісту, цільова і предметна спрямованість, державна нормативність, системність та стабільність⁴.

В. Андреев підкреслює як атрибут принципів права властивість визначати загальну спрямованість і зміст правового регулювання⁵. Іноді зазначається, що в принципах відбивається не весь зміст права, а лише його істотні риси⁶.

Р. Лівшиць, В. Нікітінський⁷, О. Процевський⁸ вважають, що принципи можуть виявляти й риси методу правового регулювання.

Не заперечуючи теоретичної значущості наведених висловлювань про поняття принципів і стверджуючи, що в трудовому праві існує принцип підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, вважаємо, що під цим поняттям слід розуміти не тільки соціально-економічну політику в галузі зайнятості даної категорії громадян в суспільному виробництві, не соціально-економічні, політичні та правові ідеї щодо неї, а судження законодавця про головне, істотне у зайнятості

і умовах праці жінок, які мають дітей, котре закріплено в нормах права¹.

Соціально-економічна політика держави в галузі жіночої зайнятості, яка знайшла свій вираз в певних програмних документах України, істотно впливає на формування правового принципу охорони праці². Отже, соціально-економічні та політичні програми держави визначають майбутнє правової системи, а принципи відбивають чинне законодавство. Тому ми не поділяємо думки тих вчених, які вважають, що принципи права перебувають не в нормах права, а в сфері правосвідомості.

Принципи підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, не може бути зведений до їх основних прав, закріплених в КЗпП України, ні до їх суб'єктивних прав у конкретних трудових чи інших правовідносинах. Основні права і суб'єктивні права жінок, які мають дітей, — галузь конкретного правоволодіння і правокористування ними.

В науці трудового права був період, коли формою існування принципів трудового права вважалися основні права і обов'язки працівників. Такої точки зору в той час дотримувалися М. Александров, Р. Лівшиць, В. Андреев, В. Нікітінський та ін. І тільки О. Смірнов, а згодом й Л. Бугров обґрунтували, що основні права і обов'язки працівників не можуть бути принципами трудового права³.

Дійсно, принцип підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, як головне, істотне судження законодавця у праві завжди пов'язаний з нерозривним сполученням прав і обов'язків суб'єктів трудового права в цілому і суб'єктів трудових правовідносин зокрема. Проте він не може бути зведений

Див.: *Басин Ю. Г.* Принципы советского жилищного права//Правоведение. 1961. № 4. С. 82—91; *Семенов В. С.* Принципы советского социалистического общенародного права//Там же. 1964. № 1. С. 16—26; *Якуб М. Л.* О понятии принципа уголовного права и уголовного процесса//Там же. 1976. № 1. С. 56—64 та ін.

Див.: *Прокопенко В. П.* Основные принципы советского трудового права. К., 1969; *Пашерстник А. Е.* О сфере действия и принципах советского трудового права//Сов. гос-во и право. 1957. № 10. С. 92—103; *Уржинский К. П.* К вопросу о принципах правового регулирования общественных отношений//Правоведение. 1968. № 3. С. 123—126; *Смирнов О. В.* Основные принципы советского трудового права. Воронеж, 1970; *Пашков А. С., Смирнов О. В.* Основные принципы советского трудового права//Вест. ЛГУ. Сер. экономика, философия, право. 1971. № 23. Вып. 4. С. 110—124; *Лившиц Р. З., Никитинский В. П.* Принципы советского трудового права//Сов. гос-во и право. 1974. № 8. С. 31—39; *Смирнов О. В.* Основные принципы советского трудового права. М., 1977 та ін. Див.: *Прокопенко В. П.* Указ. праця. С. 7; *Венедиктов В. С.* Трудовое право Украины (общая часть). Х., 1994. С. 17.

Див.: *Смирнов О. В.* Основные принципы советского трудового права. М., 1977. С. 43—44.

Див.: *Андреев В. С.* О предмете и основных принципах советского трудового права//Вопросы трудового права на современном этапе. М., 1967. С. 28—31.

Див.: *Александров Н. Б., Зайкин А. П.* Там же. М., 1973. С. 95.

¹ Див.: *Бугров Л. Ю.* Свобода труда и свобода трудового договора в СССР (юридический аспект). Красноярск, 1984. С. 51.

² Див., напр.: *Довгострокова* програма поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства//ЗП Уряду України. 1992. № 8. Ст. 204; *Національна програма планування сім'ї*//Там же. 1996. № 2. Ст. 37; *Постанова Кабінету Міністрів України* «Про програму звільнення жінок з виробництв, пов'язаних з важкою працею та шкідливими умовами, а також обмеження використання їх праці в нічний час наві»//Там же. № 10. Ст. 277; *Національна програма «Діти України»*//Бюл. законодавства і юрид. практики України. 1997. № 5. С. 190—212; *Про затвердження Національного плану дій на 1997—2000 роки щодо поліпшення становища жінок і підвищення їх ролі у суспільстві*: *Постанова Кабінету Міністрів України* від 8 вересня 1997 р.//База даних НЮА України ім. Ярослава Мудрого; *Декларація про загальні принципи державної політики щодо сім'ї та жінок* (підготовлена Міністерством України у справах сім'ї та молоді і передана в Верховний Рад) та ін.

е до основних прав і обов'язків жінок, які мають дітей, лькни при цьому осторонь залишаються права і обов'язки їх суб'єктів трудового права, а саме: права і обов'язки нів служби зайнятості, підприємств, установ і організа- трудових колективів і профспілкових організацій, орга- по розгляду трудових спорів, органів, що здійснюють роль і нагляд за правильним застосуванням пра- сінок, які мають дітей. Саме принцип підвищеної охорони ці спрямований до цих суб'єктів як практичних гарантів втілення в життя.

Отже, принцип підвищеної охорони праці жінок, які ма- дітей, мусить знайти таку форму вираження, котра доз- ить урахувати права і обов'язки усіх суб'єктів відносин, зходять в предмет трудового права.

з загальної теорії права відомо, що правотворчість вико- овує різні способи (форми) фіксації принципів: тексту- ий, смисловий та змішаний. Перший з них означає фор- ання принципів безпосередньо в тексті правових норм; ий — виведення їх із смислу відповідних норм; третій — ить у собі елементи названих способів. Принципи, вста- ені законодавцем в певній правовій формі, і переважан- х в законодавстві свідчать на користь досконалості за- давства. На жаль, наше трудове законодавство, навпаки, жується встановленням окремих норм і не дає загальних л правового регулювання праці взагалі і праці жінок, мають дітей, зокрема. Тому встановлення принципів — ання теоретичної та практичної юриспруденції.

Принцип підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, і не одержав зараз легального визначення в конкрет- кодифікаційному нормативному акті, в тому числі КЗпП іїни, але його істотні властивості (ознаки) можуть бути елені при аналізі великої групи норм трудового законо- тва, зосереджених головним чином в інститутах трудового а (трудоий договір, порядок його зміни та припинення, иий час та час відпочинку, нормування праці, охорона ці та ін.).

аналіз цих норм дає підстави для висновку, що підви- а охорона праці жінок, які мають дітей, як принцип тру- го права характеризується такими рисами (ознака- як:

— гуманізм і утвердження в свідомості усіх суб'єктів тру- го права об'єктивної необхідності участі жінок, які мають і, в суспільному виробництві, невідворотність такої участі;

прав з чоловіками в одержанні освіти, професійної підготов- ки, роботи, просуванні по службі;

— встановлення додаткових гарантій, котрі забезпечують реалізацію жінками, які мають дітей, право на працю;

— забезпечення можливості за бажанням жінок, які ма- ють дітей, змінювати умови праці з урахуванням виконання ними материнської функції;

— закріплення права на встановлення пільгових режимів робочого часу;

— встановлення спеціального посиленого нагляду і конт- ролю за додержанням санітарно-гігієнічних норм, правил охорони праці та здоров'я, які здійснюються незалежними спеціальними уповноваженими на це державними органами, профспілковими органами;

— надання підприємствам права встановлювати додатко- ві пільги для жінок, які мають дітей, за рахунок власних коштів;

— встановлення підвищеної гарантованості правового зв'язку трудових прав жінок, які мають дітей: заборона звіль- няти вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років — ч. 2 ст. 179 КЗпП України), одно- ких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти ро- ків або дитини інваліда з ініціативи власника або уповнова- женого ним органу незалежно від виду трудового договору;

— поширення пільг, пов'язаних з материнством, не тільки на жінок, які мають дітей і перебувають у правових право- відносинах, а й на жінок, які мають дітей і реалізували своє право на труд в іншій правовій формі, наприклад, на жінок- матерів рядового і керівного складу органів внутрішніх справ, жінок-військовослужбовців та ін.;

— створення різних жіночих організацій та об'єднань з метою захисту прав жінок, які мають дітей;

— поширення пільг і гарантій по вихованню і нагляду за дітьми на осіб, які не є батьками дітей;

— встановлення трудового захисту прав жінок, які мають дітей, в разі відмови їм в прийнятті на роботу з мотивів ва- гітності або наявності малолітніх дітей, зменшення їм заро- бітної плати з тих же мотивів.

Таким чином, принцип підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, — це обумовлене соціально-економічними і демографічними законами розвитку суспільства, а також його морально-етичними уявленнями про роль сім'ї в ньому і прямо закріплене в нормах права основоположне судження і право регулюванні